

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezinárodních studií Brno

Člověk a globalizující se svět

(bakalářská práce)

Brno 2005

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.

Vypracoval:

Marián Hnát

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně pod vedením Doc. PhDr. Eduarda Radvana, CSc. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, jsem uvedl v seznamu použité literatury.

Brno 2005

.....

Podpis

Děkuji Doc. PhDr. Eduardu Radvanovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Brno 27.11.2005

Marián Hnát

OBSAH

ÚVOD	2
1. Globalizace a její vývoj	4
1.1 Historie globalizace	5
1.2 Provázanost světa	6
2. Informační a technická revoluce	9
2.1. Globalizace a migrace	14
2.2. Ekonomická globalizace	18
2.3. Mediální globalizace	22
2.4. Ideologická globalizace	24
3. Globalizace a její důsledky	28
3.1. Informační revoluce a její důsledky	28
3.2. Ekonomické důsledky globalizace	29
3.3. Geografické důsledky globalizace	31
3.4. Lokalita a etika	33
ZÁVĚR	36
RESUMÉ	37
ANOTACE	38
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	39

ÚVOD

Globalizace je slovo, které v sobě skrývá nepřesnou minulost, chaotickou současnost a především tajemnou budoucnost.

Původ termínu globalizace najdeme v latinském výrazu globus, což znamená koule. Je to slovo, které je v posledních letech vyslovováno stále častěji, především z úst politiků, filosofů, sociologů, ekonomů, teologů aj., a to v různých situacích a v různých souvislostech. Ve spojitosti s jinými slovy vytváří známé a často používané termíny „globální vesnice“, „globální hrozby lidstva“, „globální kultura“, „globální trh“, „globalizace ekonomiky“, které slycháváme prostřednictvím médií stále častěji. Každý z nás by se měl snažit o pochopení tohoto termínu a především procesů, které výraz globalizace označuje, protože se tento proces dotýká více či méně každého z nás.

Různé definice pojmu globalizace se prakticky shodují v tom, že se jedná o dlouhodobý proces sblížení zájmů lidí celé planety na všech úrovních společenského života, a to především v oblasti ekonomické, politické a kulturní.¹ Radikálně se shodují na tom, že globalizace je veskrze reálný, hmatatelný, více méně kompaktní fenomén, který radikálně mění dosavadní struktury ekonomických, politických i sociálních vztahů. Sociologie globalizace v této souvislosti hovoří o dvou simultánně působících procesech: rozprostírání (stretching) a prohlubování (deepening). Na jedné straně dochází k nárůstu množství vazeb a propojení mezi státy a nadnárodními společnostmi, jejichž aktivity se rozprostírají po celé zeměkouli, díky čemuž mají události na jednom konci světa často okamžitý účinek pro jednotlivce i komunity žijící na konci druhém. Současně se tyto vazby a interakce zvýšenou rychlostí prohlubují a činí tak jejich subjekty vzájemně mnohem více závislými, než kdy předtím.

Hlavní myšlenkou globalizace z politického hlediska, jak je uváděno v různých publikacích vysvětlujících význam tohoto slova, je snaha o celosvětový mír, demokratické uspořádání států, zabezpečení všeobecných lidských práv a svobod pro všechny občany této planety. Nemohu se zbavit dojmu, že se jedná pouze o prázdná slova vycházející z úst většiny politiků majících na mysli úplně jiné zájmy, především ekonomické. V řadě zemí světa totiž nadále vládne teror, zabíjení je na denním pořádku, jsou unášeny děti a dějí se i jiné hrůzy, které snad ani nepatří do našeho století. To vše se děje za tolerance ústředních mocností tohoto světa.

---

¹ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004.

Mým úkolem je nastínit dopady globalizačních procesů na člověka. Není to úkol jednoduchý, protože výsledek nemůže mít punc univerzality. Musím brát v úvahu mnoho faktorů, jež proces globalizace ovlivňují. A ty jsou na každém místě planety jiné. Mám zde na mysli například politické uspořádání států, ať demokratické nebo totalitní, dále zda se jedná o zemi z ekonomického hlediska soběstačnou nebo o zemi závislou na zahraničním kapitálu, ale i historické souvislosti vývoje jednotlivých státních útvarů. To vše jsou faktory, které ovlivňují tak složitý proces, jakým proces globalizace zajisté je.

Proto se v této práci pokusím přiblížit dnešní globální problémy z hlediska sociologie, filosofie a ekonomiky. Každá z těchto společenských věd má na globalizaci jiný pohled a jiné hodnocení. Navíc i zde platí „různí lidé, různé názory“. Pokusím se je konfrontovat a najít kompromis. Myslím, že takové úvahy jsou nanejvýš aktuální. Mnoho lidí totiž nebere procesy, které globalizace vyvolává, moc vážně, protože přetrvává názor, že se jich to až tak netýká. Opač je pravdou. Tento proces má celosvětový charakter a ovlivňuje vývoj a existenci celé civilizace. Každý člověk na této planetě, který je přímo či nepřímo globalizací ovlivněn, se musí s novou situací naučit žít. Nesnažit se proti ní zbrojit, ale pomalu se učit globalizaci chápat. Protože, ať chceme nebo nechceme, bude ovlivňovat budoucnost a to nejen naši, ale především našich potomků.

1. Globalizace a její vývoj

Globalizace se stala velmi diskutovaným tématem v 90. letech 20. století: je objektem parlamentních rozprav, manažerských porad i celé řady aktivistických kampaní. Všechny evropské generace od počátku 19. století měly pocit, že prožívají zlomové období, ale magický rok se třemi nulami tento pocit ještě zesílil. Pojem globalizace, říká Bělohradský, dnes plní stejnou funkci jako marxisticko-leninský pojem „historické nutnosti“ v minulosti. Globalizace je především odkaz budoucnosti, ale již dnes jsou nám známé termíny „globální trh, globální vláda a globální občanská společnost“. Globalizace se kritizuje i oslavuje, vkládají se do ní naděje a obavy, a to nikoli vždy striktně odděleně. Za globalizaci se lobbuje, proti globalizaci se demonstruje a bojuje (od Janova 2001 už i umírá).²

Globalizace je považována za fenomén, který bude provázet třetí tisíciletí, a to lze spatřovat prakticky ve všech sférách společenského života. Kultura, náboženství, technika, umění, filosofie, to je jen malý výčet společenských oblastí, které globalizace a její procesy ovlivňují. Velmi důležitým faktorem je i oblast lidských práv. V této oblasti by mohla globalizace přispět velkou měrou k zlepšení situace v mnoha zemích světa.

Specifické postavení v procesu globalizace sehrává zejména ekonomika. Bývá často označována za hnací motor globalizace. Ekonomická sféra společenského života úzce souvisí s materiální životní úrovní společnosti. Má bezprostřední vliv na problematiku omezených surovinových zdrojů, znečišťování ovzduší a problém průmyslových odpadů, což má dopad na zhoršující se životní prostředí.³

Provázanost globalizačních procesů je zcela evidentní. „Vše souvisí se vším“, známý výrok, který se k vymezení pojmu globalizace hodí. Mezi indikátory procesů globalizace bývá uváděno globální rozšíření komunikačních technologií, propojení světových finančních trhů, vzrůst vlivu velkých mezinárodních korporací, jejichž rozpočty často převyšují rozpočty státu, ale i mezinárodně organizovaný zločin a globální povaha dalších rizik. Všechny tyto dílčí jevy společně oslabují autoritu národního státu, a to až na úroveň, kdy se stává v podstatě nástrojem megakorporací. Sílicí sociální, kulturní, politická a zejména ekonomická provázanost, která překračuje hranice jednotlivých zemí a rozměňuje kulturní koexistenci jedinečných etnik

---

² Srov. www.twinside.org.sg/title/siena-cn.htm

³ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovaný: Jan Piszkiwicz, 2004.

a geografických regionů pak zásadním způsobem ovlivňuje osudy, způsoby uvažování a hodnoty jejich obyvatel.

1.1. Historie globalizace

Za počátek globalizace můžeme s jistou nadsázkou považovat potvrzení teorie Mikuláše Koperníka, že země je kulatá. Zásahu na tom mají objevitelské cesty v 15. a 16. století. Evropa se postupně seznamovala s kulturou Číny, Indie, Severní Ameriky, Japonska a jiných zemí, ze kterých se do Evropy přiváželo nerostné bohatství, vzácné látky, koření a jiné zboží, za které se v bohatých evropských městech drazo platilo. Bohatly zejména přístavy, např. Benátky, ze kterých se zboží distribuovalo do celé Evropy. Nešlo však jen o obchod. Jednotlivé národy se od sebe navzájem učily a přejímaly dovednosti. Architektura, válečnictví, zemědělství, to je jen malý výčet okruhů, jenž významně ovlivnily, díky konfrontaci s jinou kulturou, rozvoj jednotlivých zemí.⁴

Obrovský fenomén, jež ovlivnil globalizaci z kulturního hlediska a zachvátil postupně celý svět, je náboženství. Všechna velká náboženství světa poskytují svým vyznavačům určité soubory hodnot, model chování a s nimi spojené závazky. O náboženství bude podrobněji pojednávat kapitola věnovaná ideologickému pohledu na globalizaci.

Mám-li se pokusit definovat vznik myšlenky o sjednocení světa, musím uvést také myšlenku o sjednocení Evropy. Jestliže nebereme v úvahu snahu o násilné sjednocení Evropy, objevuje se pojem sjednocená Evropa s vlnou národního obrození, zejména v revolučním roce 1848. Ve středoevropském prostoru pak vznikají dvě nejvýznamnější hnutí, panslavismus a pangermanismus.⁵

Idea panslavismu se objevuje koncem 18. století a jedná se o sjednocení slovanských národů pod ochranou carského Ruska. Národy, jako jsou Rusové, Jihoslované, ale také například Slováci v čele s Ľudovítem Štúrem podporovali tuto myšlenku tak silně, že byli ochotni přijmout pravoslavné náboženství za své a potvrdit tak hodnotovou a ideovou jednotu slovanských národů. Tato myšlenka však narazila na rozhodný odpor Poláků a ani v Čechách nezískala širší podporu. Postupně tak ustoupila do pozadí.

---

⁴ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004.

⁵ Srov. Fic, V. L. Nové uspořádání světa. 1. vyd. Brno: Vutim, 1999.

Pangermanismus jako nacionalistické hnutí vznikl v 19. století a vyznačoval se větší ideologickou a politickou razancí. Především německá politika usilovala o sjednocení všech Germánů. Vedle Němců a Rakušanů se jednalo i o Holanďany, Vlány a skandinávské národy. Šířitelem této myšlenky se stal Všeněmecký svaz založený roku 1891.

Zprvu romantické představy německých obrozenců „o hlasu krve předků“, národním sebeuvědomění a bratrství všech Germánů, které vycházejí z bojů v celé historii lidstva, vyústily v ideologii nacismu a rasismu. Především nacismus vedle ostatních ideologií ukázal, jak je jednoduché v duchu ideologie přesvědčit lidi k zabíjení a vyhlazování celých národů.

Jistý příklad globalistického uvažování najdeme i v úsilí o sjednocení Evropy. Na tomto příkladu je patrné, že integrační procesy v Evropě, které probíhají v posledních patnácti letech, jsou ukázkou, že lze spojit země se vzájemně si odporujícím pohledem na otázky politické, ekonomické i kulturní. Tato myšlenka vznikla na začátku 20. století. Její realizace je dobou pokusů, omylů, ale taky velmi nebezpečných snah o násilné sjednocení Evropy ve jménu ideologie. Historie této myšlenky vedoucí ke sjednocení Evropy je poměrně známá a nemá smysl se o ní obšírněji zmiňovat. Pouze podotýkám, že některé zkušenosti, které evropské lidstvo v tomto procesu nabylo, nesmějí být zapomenuty.

1.2. Provázanost světa

Proces globalizace násobí především provázanost světa. John Stuart Mill měl pravdu, když říkal, že daleko důležitější než hospodářské důsledky obchodu jsou jeho intelektuální a morální důsledky.⁶ Pro vzdělávání lidí má obrovskou cenu možnost styku s lidmi, kteří se od nich odlišují způsobem myšlení a jednání, které jsou jiné, než jaké jsou způsoby myšlení a jednání, s nimiž normálně přicházejí do styku. Je nezbytně nutné neustále srovnávat své vlastní myšlenky a zvyky se zkušenostmi a s příkladem lidí z jiných kultur. Neexistuje národ, který si nemusí vypůjčovat od jiných národů. Provázanost světa je evidentní v mnoha ohledech. Globalizaci zdůraznily skutečnosti potvrzující provázanost světa. Zejména je to rozvoj nových komunikačních technologií, dnes prakticky rozšířených do všech částí světa. A také symbolické smazání národních hranic, které mají svůj význam na mapách, ale nekladou skutečné meze volnému toku obchodu a finančního kapitálu. Antiglobalisté často upozorňují, že provázanost světa

---

⁶ Srov. <http://chronicle.com/free/v49/i35/35b00701.htm>

je výsledkem snahy Spojených států amerických vnútit ostatnímu světu svojí kulturu a své výrobky, a že globalizace je vlastně amerikanizace.⁷ Není to tak docela pravda, v mnoha ohledech jsou Spojené státy americké za svými konkurenty. Uvedu alespoň několik příkladů: Mnoho údajně typických „amerických“ výrobků není vůbec tak amerických, jak se zdá. Například texasky vynalezl Levi Strauss, německý přistěhovalec, který zkombinoval látku jménem denim (serge de Nimes) s „džínami“, stylem kalhot, které tradičně nosili námořníci z italského Janova.⁸

V mnoha ohledech je Amerika na okraji kulturního světa. Většina světa přijala francouzský metrický systém, Američané však používají imperiální systém, který zdělili z britské koloniální minulosti. Většina rozvinutých zemí je dnes nesmírně světská, jen Američané hoří fundamentalistickým náboženským zápallem - jako muslimové na Blízkém východě. I americké záliby ve sportu jsou často nacionalistické - sport jako baseball či americký fotbal byly vymyšleny v Americe a staly se v této části světa nejoblíbenější. Významně se však nerozšířily do jiných částí světa.

Lidé nejedí jen hamburgery ani nepijí jen koka-kolu. V Británii je nejoblíbenějším jídlem v automatu kari. Indických restaurací je tam šestkrát více než Mc-donaldů. Francie dovezla z USA v roce 2000 potraviny jen za 620 milionů dolarů, sama vyvezla do USA trojnásobek této hodnoty. Nejvíce vína vyváží Itálie a Francie (dohromady tři pětiny globálního exportu, Spojené státy jsou ve vývozu vína na dvacátém místě). Celosvětově jsou pizzy populárnější než hamburgery, všude vznikají čínské restaurace. V oblasti módy vedou Italové a Francouzi; módní Američané nosí obleky od firem Gucci, Armani, Versace, aj. Ani v pop music nejsou nejoblíbenější jen Američané. Nejprodávanějšími umělci v roce 2000 byli Američanka Britney Spears, Mexičan Carlos Santana a britští Beatles. V oblasti opery jsou nejoblíbenější Ital Luciano Pavarotti, Španěl José Carreras a Španěl-Mexikánec Plácido Domingo. Šíří se latinskoamerická salsa, brazilská lambada a africká hudba. Ve většině zemí jsou nejoblíbenější místní umělci.

Jedním z nejslavnějších žijících spisovatelů je Kolumbijec Gabriel García Marquez. Brazilec Paulo Coelho prodal desítky milionů výtisků své knihy Alchymista. Největším vydavatelem v anglicky mluvícím světě je německé nakladatelství Bertelsmann, které v roce 1998 spolkló největšího amerického nakladatele Random House.⁹

---

⁷ Srov. Brezinsky, Z. Volba - Globální nadvláda nebo globální vedení. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004.

⁸ Srov. <http://chronicle.com/free/v49/i35/35b00701.htm>

⁹ Srov. <http://chronicle.com/free/v49/i35/35b00701.htm>

Američané ani neovládají celosvětový mediální průmysl. Ze sedmi nejvýznamnějších světových mediálních firem jsou čtyři americké (AOL Time Warner, Disney, Viaco a News Corporation), jedna je německá (Bertelsmann), jedna je francouzská (Vivendu) a jedna japonská (Sony). Je sice pravda, že téměř tři čtvrtiny televizních pořadů vyvážených do světa jsou americké provenience, avšak ve většině zemí světa jsou nejpopulárnější domácí televizní pořady.

Američané ovšem vévodí kinematografii. Indie sice vyrábí ročně více filmů než Hollywood (855 v roce 2000, Hollywood jich vyrobil 762), ale tyto filmy jsou většinou určeny pro domácí trh. Japonsko a Hongkong vyrábějí hodně filmů, ale málokdy se dostanou mimo Asii. Avšak do Hollywoodu se soustřeďuje celosvětový talent.

V oblasti verbální komunikace je na první příčce, co se týká celosvětového měřítka, angličtina. Anglicky hovoří po celém světě jako svým rodným jazykem asi 380 milionů lidí a dalších asi 250 milionů hovoří anglicky jako druhým jazykem. Miliarda lidí se anglicky učí, asi třetina světové populace je angličtině vystavena a do roku 2050 bude podle statistických údajů nejméně polovina světové populace anglicky umět. Lidé se ale učí anglicky dodatečně k svému národnímu jazyku, nenahrazují ho angličtinou. Ani v tomto případě tedy nelze říci globalizace = amerikanizace.

2. Informační a technická revoluce

Tatáž provázanost světa, tj. globalizace, je obvykle prezentována nejen jako amerikanizace, ale, zejména neoliberaly, jako neodvratný důsledek informační a technické revoluce. Ani tento náhled na globalizaci není úplně přesný. Dle mého názoru se jedná spíše o faktor urychlující globalizaci.

Jak jsem již uvedl, globalizace ovlivňuje mnoho odvětví. Hovoří se o globalizaci společenské, technologické, ekonomické apod. Aleš Sekot ve svém příspěvku „Globální aspekty soudobého světa“ uvádí, že se globalizace dotýká pěti základních oblastí, v nichž je její vliv nejpatrnější:

- **oblast technologická** - oběh a vývoj technického zařízení, dnes dostupného prakticky v celém světě
- **oblast migrační** - zahrnující pracovní či turistickou mobilitu, dříve poněkud problematickou. Jedná se o vyvolaný ekonomickým nebo politickým impulsem do naprosto odlišných kulturních prostředí
- **oblast ekonomická** - rychlý a efektivní oběh finančních prostředků a jeho ekvivalentů v celosvětovém měřítku
- **oblast mediální** - znamenající rychlý přenos informací pomocí rozhlasu, televize, faxu, internetu, satelitu a prostřednictvím globálně propojených komunikačních kabelů
- **oblast ideologická** - snaha o pochopení a přijetí demokracie jako nástroje pro ochranu lidských práv a svobod i v zemích, kde to dříve bylo nemyslitelné.¹⁰

Nejdříve uvedu technické faktory globalizace. Tady dochází skutečně k historicky ojedinelému technickému skoku. Propojením informačních, komunikačních a mediálních technologií vzniká celosvětová informační infrastruktura. A nejde jenom o informační revoluci v užším slova smyslu, ale o technickou revoluci v širším pojetí.

Rozvíjejí se nové vědní obory, například genetika, bionika, kvantová fyzika. Objevují se nové technologie: internet, biotechnologie, atd. Jde skutečně o velkou informační a technickou revoluci, která přináší nové výrobky a celá nová odvětví, nové technologie výroby, nové formy marketingu a obchodu například elektronický obchod, nové způsoby řízení podniků, jako je

---

¹⁰ Příspěvek přednesený na konferenci. Sekot, A. Sociální pedagogika v teorii a praxi. Brno: IMS, v tisku.

bezeskladové hospodářství, či decentralizace podnikatelských jednotek směrem k uživateli, využívání informačních řídicích a rozhodovacích systémů.

Tato technická revoluce může otevřít cestu ke zcela novému typu technického rozvoje. První průmyslová revoluce byla založena především na změně technologie výroby, nahradila ruční práci prací strojovou. Kvalita výrobku se však většinou zásadně neměnila. Produktivita práce se zvyšovala hlavně tím, že na jednotku práce připadalo stále větší množství výrobků, vyrobených ze stále většího množství hmoty. Nyní je tomu naopak. Produktivita práce se zvyšuje hlavně tím, že se zdokonaluje výrobek. Intelektualizace výrobků i služeb otevírá možnost „nehmotného“, ekologicky šetrného, trvale udržitelného rozvoje.

Druhá stránka této změny spočívá v tom, že tento nový typ technického rozvoje je kapitálově úsporný. Nahrazování ruční práce strojovou bylo dosahováno zvyšováním investic do fixního kapitálu. Na jednotku výroby připadalo stále méně práce, ale více kapitálu. Byl to kapitálově náročný typ technického rozvoje. Zvyšování celkové, tzv. totální produktivity výrobních faktorů bylo výsledkem nejen zvyšování produktivity práce, ale také snižování produktivity kapitálu. Nový typ technického rozvoje, který zvyšuje produktivitu práce hlavně kvalitativními faktory - zdokonalováním, resp. intelektualizací výrobků, umožňuje i souběžné zvyšování produktivity kapitálu. Je to pracovní i kapitálově úsporný, a tedy i celkově úspornější typ technického rozvoje.

Z hlediska nedávné minulosti se dá považovat za jeden z faktorů počátku globalizace vznik informačních technologií, který v posledních letech zažívá obrovský nárůst. Pro srovnání uvedu několik příkladů z počátků rozvoje informačních technologií a ze současnosti. První let na měsíc řídil počítač ležící na rozloze několika desítek metrů čtverečních a výkon měl přibližně shodný s počítačem Pentium 286, který byl u nás novinkou v roce 1994. Dnes známe počítače s několikanásobným výkonem o velikosti mobilního telefonu.

V souvislosti s tím vzniká nový pojem „informační společnost“. Tento termín se používá ve spojitosti se zaváděním nových, především informačních a komunikačních technologií (počítačů, internetu, atd.) do nejrůznějších oblastí každodenního života. Pojem „informační společnost“ má zdůraznit fakt, že vedle technických otázek zde musí být řešeny i nesmírně důležité otázky z oblasti etiky, morálky, politiky, práva apod., obecně celé široké spektrum možných dopadů technologického vývoje na lidskou společnost.¹¹

---

¹¹ Srov. <http://www.blisty.cz/2005/2/7/art21866.html>

S nástupem informační společnosti je jednoznačně spojen i vznik tzv. „nové ekonomiky“: nově se vytvářející struktury ekonomiky založené na znalostech, která vznikla především pod vlivem transformačního účinku výše zmíněných moderních informačních a komunikačních technologií a procesu globalizace. Počítače, internet a na ně navazující další moderní technologie a procesy jako je elektronické obchodování, rozšíření, způsob a míra jejich využívání, stejně jako znalosti a dovednosti s nimi související, zde představují jeden ze základních elementů, které by měly umožnit jednotlivým státům stát se součástí moderního světa. Jde o to, aby společnost byla konkurenceschopná, dynamická a počítačově vzdělaná a aby jí bylo umožněno obstát v procesu globalizace na všech úrovních společenského života.

Je pravdou, že vývoj nových technologií a výrobků má svá pozitiva i negativa. Nové výroby a technologie se mohou uplatňovat protikladnými způsoby. Laser může stejně tak operovat mozek jako dálkově navádět rakety. Pozitivní i negativní dopady může mít globalizace v mnoha oblastech. Tak například demokracie - globální informační infrastruktura může zásadním způsobem ovlivnit demokracii, umožňuje ohromnou decentralizací rozhodování a rozvoj samosprávy. Během dohledné doby bude možno téměř ke každé důležité otázce uspořádat celosvětové referendum a uplatňovat přímou demokracii. Stejně tak ale moderní mediální technologie mohou vést k mediokracii a k „vymývání mozků“. Obě možnosti jsou tedy otevřené, jak pozitivní, tak i ty negativní.

Nová kvalita v rozvoji intelektualizovaných služeb zásadně mění celou strukturu ekonomiky a společnosti. V éře post - průmyslové revoluce docházelo ve vyspělých zemích k rozvoji tzv. terciárního sektoru, tj. sektoru odvětví služeb, kdy podíl těchto odvětví na celkové zaměstnanosti přesáhl 70%. Nyní však nastupuje nová éra, v níž se z odvětví služeb vydělují intelektualizované služby, věda, výzkum, školství, zdravotnictví atd. Jestliže dnes podíl těchto služeb, spolu se sociálními službami, na hrubém domácím produktu dosahuje ve vyspělých zemích Evropské unie kolem 30% - 40%, díky jejich explozi stojíme před novou epochou, epochou společnosti znalostí. V ní budou převažovat právě odvětví intelektualizovaných služeb. Její uskutečnění se může dít zase dvěma protikladnými způsoby.

Může to být buď neoliberální cesta, kdy se i intelektualizované služby školstvím a vědou počínaje a zdravotnictvím konče, zpoplatňují a to přesto, že je to nákladnější a tím jsou z nich do značné míry vyloučeni chudí. V tom případě se bude polarizovat životní úroveň a kvalita života jednotlivých společenských vrstev. Nebo to může být sociálně tržní cesta, která umožňuje tyto služby rozvíjet veřejně, tak aby byly všem přístupné a poskytované na principu solidarity ve prospěch většiny společnosti.

Nové intelektualizované služby se ve vlastní výrobě, ve vlastním průmyslu a ostatních výrobních odvětvích rozvíjejí. Mohou se rozvíjet opět dvěma způsoby. Na jedné straně je to tržní cesta. Z velkých multinacionálních společností se osamostatňují malé společnosti o několika stech lidech, komerční akciové společnosti tzv. systémových analytiků. Tyto nové společnosti vyhledávají nové potřeby, novou poptávku po nich a nové výrobky, které je uspokojují. Tyto malé společnosti analytiků - inovátorů si pak objednávají od ohromných multinacionálních společností výrobu těchto výrobků. Sami tito systémoví analytici koncentrují více zisku než mamutí multinacionální společnost.¹²

Na druhé straně si však lze představit i jinou, solidární cestu. Jestliže počítač je mnohem levnější, než na něm vytvořené znalosti - tzv. software, pak mozky v těchto intelektualizovaných službách budou hrát větší roli než fyzický kapitál, duševní vlastnictví větší roli než hmotný, resp. finanční kapitál. Pak se může zcela nově vyvíjet i úloha a podíl „vlastníků mozků“ - pracovníků - na rozhodování, na vlastnictví a na rozdělení zisku těchto společností. Vlastníci mozků i kapitálu mohou v takové intelektualizované společnosti splynout v jakémisi novém typu samosprávného podniku budoucnosti. Už z tohoto krátkého výčtu je zřejmé, že informační a technická revoluce sama jednoznačně nepředurčuje společenský vývoj, ale že otvírá možnost rozdílných cest společenského vývoje.

Diskuse týkající se informační a technické revoluce v globalizující se společnosti bere v potaz i faktory z oblasti společenské a jejich možné důsledky. První závažný konflikt vyplývá z rozporu mezi liberalizací a monopolizací.

Na jedné straně dochází k ohromné liberalizaci trhů, která umožňuje jejich propojování v globálním měřítku. Liberalizace mezinárodního obchodu se zbožím a službami se koncem minulého století vrátila zhruba na úroveň, na jaké byla na rozhraní 19. a 20. století.¹³ Padají skoro všechny bariéry mezinárodního obchodu a navíc dochází k tomu, co nikdy nebylo, absolutně nebo téměř absolutně převažující liberalizaci kapitálových toků ve světovém měřítku. To znamená, že ve spojení ohromné liberalizace informačními a komunikačními technologiemi je možné poslat obrovské finanční částky během zlomků vteřin na druhý konec světa.

Taková liberalizace umožňuje propojování trhů a ekonomik ve světovém měřítku. Tento proces zatím probíhá nerovnoměrně, nejdále došel v celosvětovém propojování trhů kapitál. Trhy zboží jsou zatím převážně propojeny regionálně (v rámci EU z 80%) a trhy práce zatím

---

¹² Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004.

¹³ Srov. Giddens, A. Třetí cesta. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001.

jen málo překračují národní úroveň.¹⁴ Pouze trh „mozků“ je mnohem dále. Přesto dochází do-
sud v nebyvalém rozsahu k procesu globalizace trhů, ekonomik i technologií.

Na druhé straně dochází zejména se vznikem multinacionálních společností k takové
monopolizaci ekonomik, že dvě třetiny světového obchodu přímo či nepřímo ovládá několik
stovek multinacionálních společností, zčásti přímo jako svůj vnitropodnikový trh, zčásti
formou kooperační závislosti. To znamená, že základní předpoklad a ideál tržní ekonomiky -
soutěžní trh - je vytlačen na okraj. Je trhem nerovných subjektů, kam, za prvé, multinacionální
společnosti do svých sítí jen tak nikoho nepouštějí, a kde, za druhé, diktují ceny. Jsou to ceny
nerovné, ceny, které multinacionální společnosti přímo určují jako své vnitropodnikové ceny ve
všech svých světových sítích, nebo je diktují všem ostatním kooperujícím partnerům. Takovou
míru monopolizace patrně světová ekonomika ještě nezažila. Monopolizace došla nesrovnatel-
ně dál, než na přelomu 19. a 20. století, kdy kapitalismus dospěl do svého monopolního stadia.

Pak ovšem vzniká základní, nepřeklenutelný konflikt mezi obnovenou a extrémně pro-
hloubenou absolutní, maximalistickou liberalizací na jedné straně a maximalistickými monopo-
lizačními tendencemi na straně druhé. Místo snahy o udržení soutěžního trhu s rovnými pod-
mínkami pro všechny subjekty se dává volná ruka hrstce multinacionálních společností k uplat-
nění jejich převahy. To má dva důsledky: bohatí bohatnou a chudí chudnou ještě rychleji.

Druhý, závažný konflikt vyplývá z toho, že při liberalizaci světového obchodu je uplat-
ňován dvojitý metr. Rychlá liberalizace je prosazována v celosvětovém měřítku i vůči méně vy-
spělým zemím. V 19. století a podobně v období obnovy po druhé světové válce dostaly rozví-
jející se a obnovované ekonomiky - západní Evropa a Japonsko - čas na překonávání odstavu
úrovně své produktivity, od úrovně nejvyspělejších zemí.¹⁵ Bylo jim umožněno dočasně využít
přiměřené - celní i necelní - ochrany svých trhů. Nyní však i méně rozvinuté země jsou nuceny
k předčasné liberalizaci. Okamžité konkurenceschopnosti mohou dosáhnout jen extrémním
cenovým podbízením - extrémně nízkými mzdami, extrémně nízkým kursem měny a nízkými
daněmi.

To na jedné straně vytváří gigantické přerozdělování výsledků z méně vyspělých zemí
do zemí vyspělejších. Na druhé straně to vyspělým zemím přináší ztrátu cenové konkurence-
schopnosti. Kapitál na to má svou přirozenou odpověď. Buď stěhovat podniky do rozvojových
zemí s extrémně nízkou mzdou, nebo je nechat pracovat v metropolích s obdobnou mzdou a
pracovními podmínkami. To vyvolává stále větší znepokojení v USA i v EU. A současně vede

---

¹⁴ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkievicz, 2004.

¹⁵ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkievicz, 2004.

těž k přebujelosti protisměrné dopravy poškozující životní prostředí - „každý šroubek se vozí několikrát kolem zeměkoule“. Obě dvě varianty přináší úskalí, která mohou mít velmi negativní dopady.

V této souvislosti existuje ještě jeden problém. Liberalizace v zemích třetího světa nejde ruku v ruce s liberalizací společnosti mocných a silných. Paradoxem je, že vyspělé země uplatňují svůj protekcionismus zejména v jednodušších výrobcích, kde by jim méně vyspělé země mohly snáze konkurovat. Symbolickým příkladem jsou dotace do zemědělství, které v Evropské unii dosahují na jednu krávu 2,2 USD na den, zatímco téměř polovina lidstva má ke svému živobytí méně než 2 USD. A tak se rozdíly mezi bohatými a chudými dále násobí.

Pak ovšem současná situace přímo vybízí k hledání kolektivní odpovědnosti, k hledání a společných morálních hodnot a etických pravidel. V tom vidím možnosti řešení situace dneška ale i naší budoucnosti.

2.1. Globalizace a migrace

Migrace jakožto různé způsoby pohybu lidí v prostoru a času je bezesporu jedním z důležitých aspektů globalizace. Teoreticky by se dalo předpokládat, že globalizace uvolní a urychlí tok výrobků, a tím se sníží potřeba migrace lidí za prací. A to je jeden z mylných předpokladů, který se nepotvrdil. Migrační tlak se zvýšil a zřejmě v dalších letech dále poroste.

Svět byl svědkem velkých migračních toků i v minulosti. Lidé se odjakživa přesouvali z místa na místo. Přístup jednotlivých komunit k nově příchozím nebo k těm, kteří o příchod usilovali, měl v daleké historii i dnes mnoho společného. Jednak se společnosti vždy snažily kontrolovat příliv cizinců. Za druhé, vždy usilovaly o to, nepřijímat některé skupiny vůbec, což se týkalo především chudých, nemocných a zločinců. A za třetí, vždy existovaly výjimky z těchto pravidel, které se hodily zejména v případech, kdy příchozí přinášeli bohatství, znalosti, zručnost a kulturu.

Přesuny obyvatelstva mají nejrůznější příčiny. Lidé se stěhovali do oblastí s úrodnější půdou, v důsledku přírodních katastrof, z náboženských a politických důvodů. Nejvýznamnější migrační vlny ve středověké Evropě známe jako „stěhování národů“ (3. až 6. století), vpád Arabů (7. a 8. století) a také západní výboje Čingischánovy Zlaté hordy ve 13. století. Do této fáze se řadí i průnik otomanských Turků do střední Evropy v průběhu 14. až 16. století.

Od 17. století začala éra migrace jednotlivců a rodin. Důvody pohybu byly ekonomické, města a hospodářsky se rozvíjející oblasti nabízely lepší možnosti obživy. Velmi výrazně se v tomto období jako příčina migrace odrazila také touha po náboženské a politické svobodě a politika států začala hrát výraznou roli. V době od 17. století do druhé světové války se v rámci největší mezinárodní migrační vlny v dějinách přesunulo kolem 65 milionů lidí z Evropy do Severní a Jižní Ameriky a dalších 17 milionů odešlo do Afriky a Austrálie.¹⁶ Násilným příkladem migračního toku obyvatelstva bylo obchodování s otroky. Z Afriky do Ameriky bylo transportováno asi 15 milionů otroků. V období 1846-1939 opustilo Evropu asi 59 milionů lidí, většinou odešli do Ameriky, Austrálie a Jižní Afriky. Svou roli v dějinách migrace sehrála také druhá světová válka. Tehdy mnoho lidí utíkalo z Evropy před praktikami fašistického Německa. Historicky největších rozměrů nabylo přistěhovalectví v roce 1915 ve Spojených státech, kdy 1,2 milionu imigrantů představovalo ekvivalent 1,2 % celé tehdejší americké populace. Ve srovnání s tím v roce 1996 přijaly Spojené státy oficiálně 996 000 přistěhovalců, tj. 0,35 % obyvatelstva. Nejdříve vysvětlím, kdo je to migrant.

Migrující lidé se nazývají migranti. Aby byli označeni za migranty musí žít mimo svůj stát déle než jeden rok. Do této široké definice se vejde asi 150 milionů lidí na celém světě, tedy necelá 3 % populace planety v roce 2000. Počet migrantů se od roku 1975 zdvojnásobil. 60% migrantů žije ve více rozvinutých zemích světa, 40% v těch méně rozvinutých. Nejvíce migrantů podle výše uvedené definice žije v Evropě (asi 56 milionů), Asii (50 milionů) a Severní Americe (41 milionů). Každý desátý člověk žijící v rozvinutých zemích je migrant oproti jednomu ze sedmdesáti v rozvojových zemích. Široké spektrum migrantů zahrnuje uprchlíky, migranty dobrovolné i nucené.

Migranty jsou i uprchlíci, kterých je necelých 14 milionů, a také vnitřně vysídlené osoby (IDPs), jejichž počty se odhadují kolem 22 a 25 milionů. Zatímco o uprchlíky se „stará“ zvláštní agentura Organizace spojených národů - Úřad Vysokého komisaře pro uprchlíky, vnitřně vysídlené osoby IDPs obdobnou instituci v mezinárodním systému nemají. Mezi migranty patří také nelegální migranti. Jejich počty se však jen velice těžko odhadují, v oficiálních přehledech započítávání nejsou.

Co jsou hlavní důvody k migraci obyvatel? Celkový počet migrujících lidí dnes převyšuje 120 milionů - ve srovnání s 65 miliony v roce 1975 - a stále roste. Ve světě těch, kdo z globalizace těží, a těch, kteří jsou globalizací postiženi, se ti postižení neztrácejí - musí hledat východisko, které mnohdy znamená odstěhovat se za prací. Jeden z hlavních důvodů je jistě

---

¹⁶ Srov. Klaus, J. B. Evropa v pohybu – Evropské migrace dvou staletí. 1. vyd. Praha: NLN, 2005.

perspektiva vyšších výdělků a také životní úroveň. Podobně jako v minulosti, i dnes rozhodují o směrech migračních toků rozdíly v životní úrovni, které jsou velmi vysoké i mezi sousedními zeměmi. Například mezi Spojenými státy a Mexikem je tento poměr 6:1, mezi Německem a Polskem 11:1. Realističtější ukazatelem je však rozdíl mezi mzdovou úrovní v povoláních, která jsou pro přistěhovalce dostupná. Zde jsou rozdíly mezi jednotlivými zeměmi velmi patrné a významně ovlivňují sklon k migraci. Přistěhovalci jsou téměř všude koncentrováni v určitých odvětvích. Největším příjemcem přistěhovalců ve Spojených státech je sektor zemědělství; v Belgii to byla zejména v minulosti těžba uhlí; v Německu, Austrálii a Kanadě průmysl; ve Francii stavebnictví a ve Velké Británii a Švýcarsku služby.

Na charakter mezinárodní migrace měly velký vliv klesající ceny přepravy osob a možnosti rychlé komunikace. V roce 1990 byly ceny letenek na úrovni 20 % jejich výše v roce 1920. Za přibližně stejné období se cena třiminutového telefonického hovoru mezi Londýnem a New Yorkem snížila z 300 dolarů na 1 dolar. Tyto změny způsobují, že migrace se již nejeví jako zásadní osudové a nevratné rozhodnutí a v důsledku toho jsou migrační toky komplexnější a různorodější.

Tam, kde jsou snadno dostupné informace, jako je tomu například mezi Mexikem a USA, lidé rychle reagují na změny na trhu práce. Výzkumný ústav v Kalifornii dokumentuje situaci v 80. letech, kdy při vzkvétající ekonomice a poptávce po pracovních silách rapidně vzrostla nelegální migrace. Ta se naopak snížila v období ekonomické recese počátkem 90. let. Podobně mají na migraci vliv ekonomické změny ve vysílajících zemích. 10% pokles reálných mezd v Mexiku měl za následek 8% nárůst počtu odhalených pokusů o nelegální přechod hranice.

Na sklon k migraci má ovšem vliv řada dalších faktorů, v neposlední řadě tradice a charakteristiky populace. Zatímco někteří lidé neuvažují o migraci ani ve vysoce tíživých podmínkách, příslušnicině kterých etnik jsou ochotni reagovat migrací i na rozdíly v sociálních dávkách.

V následujícím textu nastíním probíhající migraci v jednotlivých částech světa. Studie vývoje migrace v USA dokazují, že odvětví domáhající se ochrany před dovozem, například zemědělství nebo výroba textilu patří k těm, která zaměstnávají nejvíc zahraničních pracovníků. Odhaduje se, že při sklizňových pracích je zaměstnáno více než 70 % lidí, kteří se narodili v cizině.

V Latinské Americe míří většina migrantů na sever, existují však také menší toky do Argentiny, Brazílie a Mexika.¹⁷ V Argentině žije podle odhadu 200 000 nelegálních přistěhovalců z Bolívie, Paraguaye a Peru. Ve snaze dostat se do USA, zakotví lidé ze středoamerických států dočasně nebo trvale v Mexiku.

V západní Evropě se po zhroutilí Sovětského svazu stalo magnetem Německo. Čistý imigrační tok do obou částí Německa v letech 1988-1994 je odhadován na 4 miliony lidí, z toho 2 miliony představují etničtí Němci z bývalého Sovětského svazu.

V bývalém Sovětském svazu se po zhroutilí komunistického režimu dalo na pochod více než 9 milionů lidí. Mezi nimi bylo mnoho Rusů, kteří se stali nevítanými občany nově vzniklých republik. V období 1993-1996 se jich vystěhovalo asi 2,7 milionu. Další se vydali hledat práci. Odhaduje se, že jen v Moskvě žije nelegálně na 400 000 cizinců.

V Perském zálivu odstartovalo zvýšení cen nafty po roce 1973 poptávku po zahraničních pracovnících, zejména ve stavebnictví. V letech 1975-1990 se počet migrujících pracovníků v sedmi státech Rady Perského zálivu zvýšil z 1,1 milionu na 5,2 milionu, což je 68 % všech pracovních sil. Po válce v Perském zálivu musela většina odejít, ale mnozí se opět vrátili. Státy Perského zálivu jsou přes četná oficiální prohlášení závislé na cizí pracovní síle. V Kuvajtu bylo v roce 1996 1,1 milionu pracovníků a z toho jen 176 000 občanů Kuvajtu.

V Japonsku byl koncem 80. let velký nedostatek pracovních sil a do země přišlo mnoho pracovníků na krátkodobé kontrakty. V roce 1995 bylo registrováno 1,36 milionů cizinců s povolením trvalého pobytu, tj. 1,1 % obyvatelstva. Odhaduje se však, že 300 000 dalších vstoupilo do země jako turisté a zdržují se tam nelegálně.

Rozsáhlé toky nekvalifikovaných pracovníků přitahují nově se industrializující země jako Singapur, Hongkong, Korejská republika, Tchaj-wan. Většina z nich se snaží migrační toky kontrolovat, tuhý systém kontroly má zejména Singapur, kde zaměstnavatelům nelegálních přistěhovalců hrozí vysoké pokuty. I tam však roste počet nevidovaných pracovníků.

Thajsko a Malajsie jsou současně zdrojem i cílem migračních proudů. V roce 1997, před ekonomickou krizí, bylo Thajsko hostitelskou zemí pro 600 000 zahraničních pracovníků a současně 372 000 jeho občanů pracovalo v zahraničí. Indonésie exportuje nekvalifikované pracovníky na Střední východ, do Malajsie a Singapuru a jiných zemí, ale pracují tam lidé z Indie a Filipín. Odhaduje se, že v roce 1997 bylo ve vyspělých asijských zemích - Japonsku,

---

¹⁷ Srov. Ehl, M. Globalizace pro a proti. 1. vyd. Praha: Academica, 2001.

Korejské republice, Malajsii, Singapuru, Thajsku, Hong-Kongu a Tchaj-wanu - 6,5 milionu zahraničních pracovníků. I to je známka globalizace.

Po skončení éry apartheidu se zvýšil tok nelegálních migrantů také do Jižní Afriky. Jejich současný počet je předmětem sporů a odhady se pohybují od 3 do 8 milionů. Většina přichází ze sousedních zemí - Mosambiku, Zimbabwe a Lesotha.

Na závěr zdůrazňuji, že migrace není důsledkem globalizace, ale jeho součástí. Je ale pravdou, že v posledních letech se migrace obyvatel zvyšuje a může se stát i globálním problémem. V mnoha zemích světa se střetávají přistěhovalci s místním obyvatelstvem. Je to velký problém, který nemá jednoduché řešení.

2.2. Ekonomická globalizace

O ekonomické globalizaci jsem se zmínil již v jiných souvislostech. V této kapitole bych však chtěl zdůraznit, že ekonomická globalizace je proces, kterým menší počet neustále se zvětšujících megakorporací ovládá stále větší teritoria a diktuje lokálním ekonomikám a státním vládám, co smějí a co nesmějí. Stačí jen sledovat v televizi nebo na internetu, jak jeden místní podnik po druhém ve všech sektorech přechází pod menší počet rozsáhlejších megakorporací. Tím se z tisíců drobných a středních soukromníků stávají zaměstnanci nebo nezaměstnaní. Těm se pak v globalizované ekonomice dá kdykoli pohrozit, že nebudou-li poslušní, investice a výroba se přesunou do země, která bude poslušnější a levnější.¹⁸

Při hodnocení této situace musíme vzít v úvahu, že sociální stratifikace se v posledních letech zásadně změnila - na jedné straně roste počet tzv. nezúčastněných (vrstva mající minimální možnost ovlivnit chod společnosti), na straně druhé zaniká klasická třída kapitalistů a vzniká úzká skupina finančních magnátů. Střední třída jako stabilizující část společnosti rovněž postupně zaniká, přelévá se do vrstvy chudých. Toto všechno doprovází mýtus o svobodném trhu nutnému ke svobodě podnikání a hospodářské soutěži. Na konci celého procesu pak společnost dosáhne standardu současných privilegovaných. Čeká nás doba prosperity. Problém je, že její přísliby musí být adresovány všem, ale jejich výdobytků si stále užívají jen někteří.¹⁹

---

¹⁸ Srov. Bauman, Z. Globalizace - Důsledky pro člověka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000.

¹⁹ Srov. Bauman, Z. Úvahy o postmoderní době. 1. vyd. Praha: Slon, 1995.

Řadoví zaměstnanci mají stále menší možnost se důsledkům ekonomické globalizace bránit. Současné odbory nemohou být nadnárodním společenstvem důstojným soupeřem. Zvyšování zisku je dosahováno omezením sociálních výdajů, výroba se přesunuje do míst, kde je levnější pracovní síla. Tím se nejmocnější zbraň zaměstnanců - stávka - dostala do pozice směšné snahy o prosazení práv pracujících. Není problém podnik s několika tisíci zaměstnanci uzavřít a převést výrobu do státu, kde náklady na mzdy jsou zlomkem původních.

Velmi omezená hospodářská nezávislost jednotlivých států má v globalizující se ekonomice zásadní vliv na jejich reálnou politiku, která se podřizuje zájmu silných ekonomických subjektů majících rozhodující vliv na investice a stává se jakýmsi ochráncem jejich zájmů. Pro ilustraci: roční obrat General Motor's Company je větší, než hrubý národní produkt státu mimo nejsilnější patnáctku. Nebylo by rozumné pro politiky v zemích, kde tato společnost investuje, činit nějaká negativní opatření proti ní, byť by se třeba tímto opatřením zlepšila situace zaměstnanců. Dalším důležitým jevem globalizace jsou finanční machinace na burzách, kde denní obrat převyšuje reálnou částku ležící v bankách. Jde tedy o virtuální kapitál. Je to kapitál, který je v současné době nejrozšířenější. Ale mnoho skeptiků tvrdí, že se jedná o spekulativní kapitál a obchodování s ním může mít v konečném důsledku negativní dopady. V historické souvislosti totiž kapitál plnil funkci pomocníka při rozvoji trhu a obchodu. Ale v dnešní době se z něho stala těžce kontrolovatelná veličina.

Největším problémem světa na prahu 21. století je chudoba a změny, které se za poslední desetiletí v této oblasti udály. S touto problematikou úzce souvisí i otázka otevřenosti trhu a jeho vlivu na snižování chudoby skrze navození ekonomického růstu, který má pro snižování chudoby značný, i když ne jediný, význam. Víme, že větší ekonomická otevřenost má pozitivní dopad na zvyšování příjmu na osobu a měla by tedy vést i ke snižování chudoby. Na druhou stranu otevřenost zahraničním trhům samozřejmě není zdaleka jediným nebo nejdůležitějším faktorem, jenž má vliv na ekonomický růst, takže ani význam globalizace by neměl být přeceňován (to krajní odpůrci i skalní přívrženci globalizace často dělají).²⁰

Pokrok ve snižování chudoby byl za poslední desetiletí bohužel příliš malý. Počet lidí žijících s méně než 1 USD na den mírně poklesl, z asi 1,31 miliard v roce 1990 na 1,21 miliardy v roce 1998. Populace v rozvojových zemích se však za tuto dobu velmi rozrostla, proto se relativní podíl lidí žijících v chudobě - procento chudých (*poverty rate*) - snížil rychleji, a to z 29 % na 24 %. Podobný trend lze sledovat i u lidí, kteří žijí z denního příjmu pod 2 USD: absolutní

---

²⁰ Srov. Mezřický, V. Globalizace. 1. vyd. Praha: Portál, 2003.

počty se mírně zvýšily z 2,7 na 2,8 miliard v letech 1990 až 1998, přičemž počet chudých se snížil z 62 % na 56 %.²¹

Tabulka č.1

	Počet lidí s příjmy pod 1 USD na den (v milionech)		Procento chudých (<i>poverty rate</i>)	
	1990	1998 (odhad)	1990	1998 (odhad)
Východní Asie	452,4	278,3	27,6	15,3
- mimo Čínu	92,0	65,1	18,5	11,3
Jižní Asie	495,1	522,0	44,0	40,0
Subsaharská Afrika	242,3	290,9	47,7	46,3
Jižní Amerika	73,8	78,2	16,8	15,6
Blízký východ / S. Afrika	5,7	5,5	2,4	1,9
Evropa a Střední Asie	7,1	24,0	1,6	5,1
Celkem	1276,4	1198,9	29,0	24,0

Snížování chudoby probíhalo také velmi nerovnoměrně. K největšímu poklesu došlo ve Východní Asii, jejíž 1,8 miliardy obyvatel zastupuje více než jednu třetinu populace všech rozvojových zemí. Chudoba se zde snížila téměř o polovinu a počet lidí s denním příjmem pod 1 USD poklesl asi o 174 miliónů, což je historicky největší a nejrychlejší snížení chudoby. K největšímu snížení počtu chudých došlo sice v Číně, ale na celkovém prudkém poklesu měly podíl i další země z tohoto regionu. V roce 1998 chudoba naopak vzrostla v zemích zasažených finanční krizí, ale v menším měřítku, než se původně očekávalo. V roce 1999 se tyto země nečekaně rychle vzpamatovaly a zaznamenaly růst, což dává naději, že chudoba ve Východní Asii bude nadále klesat.

Jak je patrné z tabulky v ostatních rozvojových oblastech, mimo východní Asii, se počty obyvatel žijících s příjmem nižším než 1 USD na den zvýšil. Jižní Asie, v níž žije čtvrtina

²¹ Srov. <http://www.svetovabanka.cz/2005/6/8/art21866.html>

populace rozvojových zemí, zaznamenala 4% snížení procentuálního podílu chudých. Podíly chudých v Jižní Americe, Subsaharské Africe, na Blízkém východě a v Severní Africe zůstaly více méně konstantní. Počet chudých i jejich procentuální podíl se prudce zvýšil ve Střední Asii a v Evropě, obzvláště v zemích na přechodu od socialismu k tržní ekonomice.

Proč se jednotlivé oblasti ve světě tolik liší ve snižování počtu chudých? Částečná odpověď na tuto otázku spočívá v tom, že chudobu významně ovlivňuje ekonomický růst, tempo nárůstu výroby zboží a poskytování služeb ve společnosti. Počet chudých se nejvíce snížil ve Východní Asii, což byla oblast s nejrychlejším růstem. Nejvíce chudých naopak přibývalo v bývalém Sovětském svazu, kde došlo v daném období k nejvýraznějšímu poklesu příjmu na jednoho obyvatele v důsledku ekonomického propadu. Podle nedávné studie Světové banky, v níž bylo použito dat z velkého počtu zemí, se odhaduje, že tempo růstu příjmů chudých definovaných jako pětina populace s nejnižšími příjmy, se průměrně zvyšuje v poměru 1:1 k tempu růstu celkového příjmu na hlavu v dané zemi. Empirické studie se stále více shodují v tom, že větší otevřenost vůči mezinárodnímu obchodu má v jednotlivých zemích pozitivní vliv na příjem na hlavu.

Je zde ještě jeden aspekt, který s ekonomickou globalizací úzce souvisí, a to životní prostředí. Kvalitu života nelze poměřovat pouze kupní silou. Jako pro každého živého tvora, je i pro člověka prvořadou otázkou v jakém prostředí žije. Lidstvo za poslední dvě století změnilo své životní prostředí zásadním způsobem a tato změna má globální charakter. Obava hrozby globálního oteplování a dalších změn vedou k přijímání stále přísnějších norem, které mají zabránit znečišťování prostředí. Samotný základ ekonomické globalizace je ovšem s ochranou životního prostředí v rozporu. Potřeba rozvinuté infrastruktury k hromadění zisků je klíčová a ekologické normy a předpisy stojí kapitálu v cestě. Snižování dopravních nákladů má být docíleno výstavbou infrastruktury, což napomůže prodávat výrobky levněji a pronikat tak na nové trhy. To sebou přináší samozřejmě i negativní důsledky. Zvyšováním produkce výrobků má za následek v některých odvětvích vyšší nároky na životní prostředí. Skleníkové plyny, globální oteplování země, úbytek deštných pralesů, to vše jsou negativní důsledky ekonomické globalizace. Je na nás, jak se s tímto problémem vypořádáme. Dnes a denně různé organizace, jejichž hlavní náplní je snaha o záchranu ještě nezničeného, doslova bombardují různé vlády s požadavky, které směřují ke zmírnění negativních dopadů ekonomického růstu na životní prostředí. Stále ale platí, že ekonomika a hlavně její síla má větší slovo než životní prostředí. Možná, až se stane skutečně pořádná přírodní katastrofa, která postihne velkou část populace, se někteří mocní zamyslí, že to takhle dál nejde.

Co říci na závěr? Ekonomika je hlavně svět čísel. Složité převody finančních prostředků, hledání nových lokalit pro investice, zhoršující se životní prostředí, to vše ovlivňuje celou populaci z globálního hlediska. Mám za to, že hlavní myšlenkou ekonomické globalizace je zlepšení životní situace chudých. Samozřejmě, že to je pouze vize hrstky optimistů. Pravda je taková, že ekonomická globalizace dělá z bohatých ještě bohatší a hlavně velmi mocné.

2.3. Mediální globalizace

Na propojování světa se dnes velkou měrou podílejí média. Koneckonců nás o tom každodenně nás informují a přesvědčují média sama. Následující text pojednává o některých stanoviscích a teoretických konceptech, které se okolo problematiky médií, jako součásti procesu globalizace zformovaly. Přestože se mediální globalizace dotýká mnoha sfér, v této části své práce se budu zabývat sférou kultury.

Kultura, která patří do oblasti mediální globalizace je jednou z nejbezprostředněji vnímaných forem globalizace, bývá ze základních témat o globalizaci až překvapivě často vynechávána. To vede k tomu, že význam pojmu globalizace bývá redukován jen na procesy politických a ekonomických změn. Sledujeme-li však globalizaci nikoli pouze jako proces prohlubování vzájemné závislosti makrostrukturálních jevů, ale také jako proces globální výměny symbolů a symbolických systému - mýtu, hodnot a vzorců chování, pak musí být kulturní sféře věnována rovnocenná, ne-li větší pozornost, než ekonomice a politice, s nimiž ostatně bezprostředně souvisí.

Dominantní postavení v kulturní oblasti globalizace v moderní společnosti zaujímají komunikační média. Logicky se tak právě ty staly jedním z hlavních symbolů technologické a kulturní globalizace. Televizní stanice CNN a MTV jsou dostupné téměř na všech kontinentech, internet a satelitní mobilní telefony propojují nejvzdálenější a kulturně nejrozmanitější kouty světa. Stále větší počet událostí se díky simultánní prezentaci na obrazovkách a stránkách novin v zemích celého světa stává globálními událostmi - olympijské hry, smrt princezny Diany, mistrovství světa ve fotbale, útok na WTC patří k těm nejcitovanějším.

Vstupujeme do věku globálních médií a globální komunikace. Optimistická verze mediální globalizace se opírá o teorii informační společnosti, která se rozšířila koncem 80. let. Dostupnost co největšího množství informací prostřednictvím komunikačních technologií velkému

množství lidí, je chápána jako záruka společenského pokroku. Zjednodušeně to znamená, že ve světě smrštěném rychlostí elektronické technologie, žijeme všichni v podmínkách vzájemné závislosti, což má mimo jiné za následek integraci globálního kolektivního vědomí. To se umocnilo ještě více rozmachem satelitního vysílání a zvláště internetu v 90. letech 20. století.²² Média se dnes významně podílejí na propojování světa, a to je zajisté dobře.

Ale jiný pohled na mediální globalizaci nabízejí antiglobalisté. Kritický globalismus poukazuje na to, že namísto předpokládané svobody zde funguje globální systém produkce a distribuce informací, ve kterém má hlavní slovo stále se snižující počet nadnárodních mediálních konglomerátů. Jejich hlavním cílem není služba veřejnosti, ale snaha dosáhnout co největšího zisku a hájení zájmu svých investorů, popřípadě vlád zemí, odkud primárně pocházejí. Proces monopolizace světových komunikačních kanálů je vnímán antiglobalisty nejen jako ohrožení základního lidského práva na svobodu vyjadřování a přístupu k informacím, ale také jako ohrožení demokratických základů společnosti vůbec. Tento názor uvádím jako protiváhu optimisticky laděným úvahám v mediální globalizaci.

Mediální globalizace, ať už v jakékoli podobě, ovlivňuje samotnou podstatu globalizace. Je pravdou, že prakticky v každé oblasti globalizace můžeme uvést, že její procesy na jedné straně homogenizují a na druhé polarizují svět. Ani mediální globalizace na tom není jinak. Vzniká informační propast. Svět se dělí na „informačně bohaté“ a „informačně chudé“. Uvedu některé příklady, které tuto domněnku potvrzují.

Sto dvacet pět let od vynálezu telefonu více než polovina světové populace nikdy neuskutečnila telefonní hovor a žije dále než pět kilometrů od pevné telefonní linky. Telefon však můžeme považovat za první technologický krok ke komunikačnímu propojení světa. A přesto, není tato vymoženost dopřána polovině lidstva. Nejvýraznější propasti v globálním měřítku dnes ovšem vytvářejí nejnovější digitální technologie. Každý den je sice po celém světě rozesláno na 10 miliard emailů, ale více než 97% internetových domén je zaregistrováno v rozvinutých zemích. Šíření internetu v rozvojových zemích bude souviset nejen s ochotou či neochotou tamějších vlád otevírat se světu, s poklesem či růstem pořizovacích cen a připojovacích poplatků, ale také se stupněm gramotnosti.

Co tedy říci na závěr k mediální globalizaci. Jednoznačnou odpověď na otázku, nakolik média přispívají k celkovému procesu globalizace, není možné poskytnout. Vzhledem k tomu, že není ostatečně zajištěna rovnoměrná dostupnost informačních technologií, bude rychlost

---

²² Srov. Kunczik, M. Základy masové komunikace. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995.

vývoje komunikačních technologií ale i přenosu informací alespoň z krátkodobého hlediska svět spíš polarizovat. A to není zajisté dobře.

2.4. Ideologická globalizace

Téma ideologické globalizace je poměrně rozsáhlé a musíme jej zohlednit z historického i současného hlediska. Nedávná historie nám odhalila, že nesprávně pochopená ideologie v rukou nesprávných lidí může mít katastrofální dopady pro lidstvo. Mám na mysli především komunistickou ideologii. Ale samozřejmě i druhá světová válka nám dává názorný příklad. Fašistická ideologie měla za cíl násilné podmanění velké části světa a v průběhu války dokonce byly řešeny otázky vyhlazení celých národů.

Až do pádu Sovětského svazu v 90. letech 20. století, byl svět ideologicky rozdělen. Západní ideologie byla založena na demokratických principech a ideologie Sovětského svazu na principech totalitních. SSSR, ani východní blok již neexistuje. Svět se globalizuje. Je možná také globální ideologie?

V historii jsou známy především dvě univerzalistické ideologie, a to křesťanství a marxismus. Obě ideologie apelovaly na vykořeněné lidi a zdůrazňovaly společné, univerzální. Obě musely přemoci vládnoucí ideologii, které byly ve svých dobách hybnou silou globalizace: římské pohanství a kapitalistický liberalismus. Bez globalizace by se křesťanství ani marxismus nerozšířily do velké část světa. Nejen proto, že jim globalizace nabídla masy dychtivé následovat jejich zvěst, ale také proto, že jim poskytla prostředky pro šíření této zvěsti. Bez kulturní a ekonomické homogenity řecko-římského světa by zvěst evangelií zůstala uzavřena v malé komunitě. Časopis sedmá generace cituje historika Edwarda Gibbona, který napsal „Jakmile byly příběhy z evangelia přeloženy do latiny, byly dokonale srozumitelné pro všechny poddané Říma. Silnice, které byly postaveny pro potřebu legií, otevřely snadný průchod pro křesťanské misionáře z Damašku do Korintu a z Itálie až do končin Španělska či Británie; tito duchovní dobyvatelé ani nenarazili na žádné z překážek, které obvykle zdrží zavedení cizího náboženství do vzdálené země“. Origenés, píšící ve 3. století, činí tuto paralelu přímo: „Ježíš se narodil za vlády Augusta, toho, jenž zmenšil mnohost království na zemi na jednotnost, takže měl jedinou říši. Šíření Ježíšova učení do celého světa by bylo zbržděno, bylo-li by mnoho království“.

Podobně, kdyby byly Evropa a svět v 19. a 20. století méně sjednoceny, málokdo v Číně by se doslechl o německém exulantovi Karlu Marxovi, písčím v Britském muzeu²³.

Někteří zastánci globalizace věří, že současná globalizace vyústí v ideologický triumf hodnot podporujících globalizaci. Dějiny spíše dokazují, že období globalizace jsou obzvláště příznivá pro růst ideologií, které sice nejsou proti ní jako takové (mimo jiné proto, že zdůrazňují univerzalizmus), ale kritizují ideologii prosazovanou vládnoucími elitami. Ale největší úspěch v prosazování ideologie mají ti, kteří nepoukazují na antitezi globalismu (tedy jeho odmítnutí), nýbrž na syntézu. Marxismus nahlížel na kapitalistickou globalizaci 19. století jako na velký krok vpřed v evoluci lidstva, ale nikoli poslední krok. Dalším logickým krokem bylo zbavit se tříd a zavést univerzalistickou rovnost. Podobně křesťanství nestavělo výlučnost etnického náboženství tak, jak to dělal judaismus.

Oba dva typy ideologické globalizace můžeme z historického hlediska rozdělit na první a druhou globalizaci. Děním je tak proto, protože stojíme na prahu třetí globalizace. Je dobré se podívat, jak skončily ty dvě předchozí. První skončila na počátku 5. století, pádem říše Římské. Spojení se zbytkem říše bylo přetrženo a kulturní jednota známého západního světa skončila - a lze tvrdit, že se už od té doby neobnovila. Ale příčinou pádu byla vojenská porážka Západu Góty a dalšími germánskými kmeny. Diskuse o příčinách pádu jsou sice nekonečné a zřejmě nikdy nedojde ke shodě, ale skutečností je, že Západořímská říše prohrála na bojišti. Byla ovšem svržena lidmi, kteří, ač ne římskými občany, od nich nebyli kulturně příliš vzdáleni. Alarich, který se podílel na porážce Západořímské říše, sloužil jako generál v římské armádě. Lidé, kteří dobyli a vyplnili Řím, byli také křesťané. Nové náboženství vzniklé částečně z odporu proti římské globalizaci, částečně jako prostředek k jejímu překonání, dosáhlo svého cíle. Jeho existence přesáhla existenci říše. Říše, jež vyvolala první globalizaci, skončila. Avšak náboženství, jemuž říše dala smysl existence a prostředky k rozmachu, se dále šířilo, až ovládlo velkou část světa a vládne i dnes, dva tisíce let od svého vzniku.

Zatímco první globalizace skončila kvůli útokům zvnějšku, druhá globalizace skončila kvůli rozkolu mezi elitami. Boj o prvenství v Evropě a ve světě mezi hegemonem (Velkou Británií) a novou mocností na vzestupu (Německem) skončil úpadkem obou. Z této bitvy vzešel vítězně marxismus. Triumfoval v jedné zemi, poté rozšířil svou vládu na čtvrtinu lidstva a usiloval o překonání globalizace vedené kapitalisty globalizací jinou, alespoň v teorii vedenou dělníky světa. Jeho pokus ztroskotal, ale dokud představoval výzvu kapitalismu, byl dostatečně silný, aby znemožnil jakýkoliv sen o novém univerzálním hegemonovi a globalizaci. Teprve

---

²³ Srov. <http://www.sedmagerace.cz/index.php?art=clanek&id=46>

s kolapsem komunismu se třetí globalizace stala možnou. Stejná situace by se pravděpodobně nastala i v opačném případě, kdyby kapitalismus prohrál a komunismus vyhrál, byli bychom také svědky globalizace, ale vedené jiným hegemonem a jinou ideologií.

A tím se dostávám k pojmu třetí globalizace, o které pojednávám ve své práci. Ale v této kapitole se přidržím globalizace z ideologického hlediska. Již se zdá dávno doba, kdy myslitelé opěvující globalizaci dávali najevo svou pýchu z ukončení bipolárního rozdělení světa. Od 11. září víra i těch největších optimistů ve finanční a hospodářské přednosti globalizace vážně zeslábla. 11. září 2001 bylo výjimečnou událostí v dějinách mocenské politiky. Skupina jedenácti fanatiků, z nichž pouze někteří měli západní vzdělání, s malým finančním zázemím způsobila paniku v nejmocnější a technologicky nejrozvinutější mocnosti a následně i globální politickou krizi. Projekt „šťastné globalizace“, o který usiloval a který prosazoval Západ, částečně ztroskotal a doufejme, že se opět postaví na nohy.

Nejdříve si připomeňme, že americké myšlení je utilitaristické, a to zejména když má ideologické a strategické zaměření. Teorie o konci dějin měla provázet americké dogma první globalizace - „šťastné globalizace“. Tato ideologická představa se brzo rozbila o skutečnou geopolitiku. A právě zde je místo Samuela P. Huntingtona a jeho „střetu civilizací“. Pokud globalizace nepřinesla očekávané plody, pak je to kvůli tomu, že ji brzdí a sužují „zločinní nepřátelé“ Spojených států, kteří chtějí zbytku světa zabránit, aby se přiblížil k civilizačním radostem amerického způsobu života.

Fic ve své knize „Nové uspořádání světa“ uvádí Huntingtonův názor, že svět nesměřuje k novému pořádku založenému na univerzalistických hodnotách. Uvádí, že svět bude multipolární, ale i multicivilizační. Bude to svět civilizací, nikoli národních států, které se budou držet svých klíčových hodnot a institucí a s ostatními civilizacemi budou v některých oblastech spolupracovat a v jiných se zase střetávat. V Huntingtonově vizi se bude svět skládat z devíti civilizací: civilizace západní, latinskoamerické, africké, islámské, čínské, hinduistické, pravoslavné, buddhistické a japonské. Západní civilizace by neměla podsouvat svůj kodex lidských práv ostatním civilizacím. Měla by se vnitřně konsolidovat a zvýšit snahu o udržení si prvenství na poli hospodářském a vědeckotechnickém. Huntington se opírá o tři aspekty, které jeho vizi budoucnosti potvrzují.²⁴

Za prvé se svět ocitá v bezvládní, plný všemožných konfliktů, vládní chaos a zmatek. Jsme svědky rozpadu vlád, zintenzivnění kmenových, etnických a náboženských konfliktů, bujení mezinárodních zločineckých mafií, setkáváme se s miliony běženců, zvyšují se počty

---

²⁴ Srov. Fic, V. L. Nové uspořádání světa. 1. vyd. Brno: Vutim, 1999.

chemických, nukleárních a biologických zbraní, rostou neshody ohledně lidských hodnot a na denním pořádku je i problematika anarchismu a zvyšujícího se násilí. Kdyby si tento výčet přečetl někdo nezaujatý, kdo situaci ve světě nezná, bude si myslet, že se blíží apokalypsa.

Za druhé se objevují teorie o „asijských hodnotách“. Tvrdí, že asijské společnosti by se měly modernizovat na poli vědy, ekonomiky, a techniky. Měli by však zůstat věrni své duši v otázkách přirozených hodnot kolektivismu, hierarchie, vlastenectví a podřízení se autoritě, které jsou asijským národům vlastní.

Za třetí a to je problém asi největší, je ideologie islámských národů. V několika zemích byl již obnoven islámský stát, kde parlament není suverénním tělesem, nemá primární jurisdikci a není zdrojem zákonů. Největší autoritou v islámském státě je náboženská rada. Ta určuje islámské hodnoty a parlament vydá zákony v duchu těchto hodnot. Právní systém islámského státu je založen na zvykovém právu Šaría, které například neuznává rovnoprávnost pohlaví a odporuje i dalším občanským a politickým právům kodifikovaným v právních konvencích OSN. Náboženské úřady mohou vyhlásit fetvu (trest smrti) bez soudního procesu, pouze na náboženském základě. Takový rozsudek je pak vykonán ve jménu islámu. Další hodnotou vlastní islámu je džihád (svatá válka), kterou může islámský stát vyhlásit z náboženských důvodů. Výše zmíněné se samozřejmě neslučuje, ba co víc přímo odporuje, smýšlení demokratických národů. Například Pákistán a Turecko byly vyzývány částí svých občanů, aby se staly islámským státem a korán, sunna a výroky Mohameda byly uznány za nejvyšší státní zákon. A v takovém světě je obtížné uvažovat o ideologickém sjednocení. Pesimisti říkají, že se neblíží sjednocení, ale spíše se blíží ideologický konflikt.

Zastánci globalizace věří, že dokonce i v oblasti lidských hodnot, kde je cesta ke společnému souboru hodnot vzhledem k náboženským a kulturním systémům založeným na křesťanství, kufucianismu, islámu, hinduismu, budhismu a dalších orientacích velmi obtížná, se vyvine a nakonec bude přijata univerzální koncepce lidských práv platných pro všechny lidi bez ohledu na to, kde je jejich domov. V tomto spatřuji hlavní myšlenku ideologické globalizace. Je však tato víra s ohledem na důsledky globalizace oprávněná? Přes tuto důvěru však stojí za to, uvažovat o důsledcích globalizace.

3. Globalizace a její důsledky

Globalizace má rozsáhlé společenské důsledky. Mezi nejzávažnější patří nerovnoměrný sociální a ekonomický rozvoj, který vyplývá z toho, že firmy, jednotlivci a jejich prostřednictvím i lokality, města a státy mají rozdílnou sílu a schopnosti aktivně se zapojit do globalizace. Přerozdělení moci, které přináší globalizace, se však nepromítá jen do nerovností mezi firmami nebo lidmi, ale také ovlivňuje charakter a priority veřejného sektoru. Nejvýznamnějším společenským dopadem globalizace je vliv nadnárodních společností a světových finančních trhů na stát a na měnící se poměr sil mezi veřejným a soukromým sektorem. S tím se snad dokážeme vyrovnat. Stupeň integrace, jaké dosáhly země západní Evropy během období studené války, ale hlavně proces integrace států bývalého sovětského bloku do Evropské unie, který právě probíhá a kterým se má dosáhnout nového evropského řádu, jsou přesvědčivé důkazy o schopnosti lidského ducha stvořit politické a společenské prostředí vedoucí k míru, stabilitě a prosperitě všech.

Dominantním charakteristickým rysem nového evropského pořádku jsou nadnárodní instituce. Úkony, které tyto instituce provádějí, jistou měrou zasahují do suverénních národních práv jednotlivých států aby zaručily jednotlivcům maximální využití celé škály lidských práv tak, jak jsou kodifikovány OSN a příslušnými zákony Evropské unie. Považuji tyto zásahy za správné. I historie nám ukazuje, že moc ve špatných rukách nemajících nad sebou vyšší sílu může mít tragické následky. Mnozí státníci a akademici ve většině států světa se domnívají, že integrační proces v současné době probíhá v globálním měřítku v různých odvětvích lidského snažení. Globalizace a její důsledky se projevují například ve vědě a technice, zahraničním obchodu, ekonomice a marketingu, finančnictví, vzdělávání, zdravotnictví, komunikacích, kultuře a podobně. V této kapitole se pokusím popsat v jednotlivých oblastech pozitivní i negativní důsledky globalizačních procesů.

3.1 Informační revoluce a její důsledky

Jedním z významných dopadů informační revoluce a průvodních jevů globalizace je rychle postupující nezávislost na prostoru a čase. Narůstající prostorová mobilita je umožněna

technologickým pokrokem v oblasti výrobních, dopravních, komunikačních a informačních technologií. Před několika staletími trvalo doručení zprávy několik hodin až dní. Dnes se zprávy doručují v různých podobách prakticky okamžitě. Role prostoru a času v lidském životě se v posledních letech dramaticky změnila. Svět se v našem vnímání rapidně zmenšuje.²⁵

Časoprostorová nezávislost je významnou charakteristikou globální ekonomiky. Neustále dochází k zrychlování a zároveň ke geografické expanzi systému dodávek, a to jak uvnitř výrobních procesů, tak i mezi výrobou a obchodem. V peněžní ekonomice přestávají být díky informačním technologiím čas a vzdálenost překážkou. Nadnárodní společnosti, skládající se z mnoha jednotek lokalizovaných v různých částech světa, lze z centrály řídit téměř v reálném čase. Díky časoprostorové nezávislosti se naplňuje heslo „čas jsou peníze“, jelikož rychlé překonání bariér daných vzdáleností šetří čas i peníze. Využívání informačních technologií je tak nezbytnou podmínkou přežití v mezinárodní konkurenci. Zdokonalování informačních technologií a jejich intenzivnější využívání povede k dalšímu prohlubování časoprostorové nezávislosti v ekonomické oblasti.

Časoprostorová nezávislost má významné sociální dopady. Ne všichni však mohou využívat výhod informačních technologií. Různí jednotlivci i sociální skupiny mají v rámci časoprostorově se smršťujícího globálního světa velmi odlišné postavení. Vytváří se ostrý kontrast mezi těmi, kteří jsou součástí globální komunikační sítě, a těmi, kteří k ní přístup nemají. Nerovnoměrnosti v možnostech využívání globálního informačního systému (např. internetu), vyplývající z rozdílů mezi prvním a třetím světem, městy a venkovem, starší a mladou generací nebo majetnými a chudými, vedou k posilování existujících a k vytváření nových sociálních nerovností. Například užívání internetu odráží existující sociální rozdíly a dále prohlubuje odlišnosti ve schopnostech lidí při orientaci a mobilitě v dnešní informační společnosti.

3.2. Ekonomické důsledky globalizace

Hospodářská moc se v současnosti soustřeďuje do rukou silných nadnárodních společností. Nadnárodní společnosti přinášejí do zemí, ve kterých se rozhodly investovat, celou řadu výhod. Nejedná se jen o příliv kapitálu a o nárůst výrobních kapacit, ale i o vytváření nových pracovních příležitostí, o zdokonalení výrobních postupů a aplikaci nových technologií, dále

---

²⁵ Bauman, Z. Globalizace - důsledky pro člověka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000.

o rozpočtové příjmy z nové produkce či o zlepšení obchodní bilance země.²⁶ Přínos nadnárodních společností však může být jen zdánlivý. Zisky z výroby nemusí být investovány v místě vzniku, ale mohou být převedeny do mateřské firmy. Zpětný proud financí tak může po čase překonat původní investici. Velkým problémem jsou úniky na daních, k nimž nadnárodní společnosti zcela legálně používají tzv. transferové ceny. Termínem „transferové ceny“ se označují praktiky nadnárodních společností využívající různé možnosti ke zvyšování zisků. Nelze ani zapomenout na vstupní náklady zemí, které chtějí přilákat potencionální investory, jako jsou například přímé výdaje z veřejných rozpočtů na vybudování infrastruktury v nabízených lokalitách. Stejně tak nelze zapomenout na ztrátu peněz, která vznikne státům, regionům či obcím, vzhledem k poskytnutým daňovým a dalším úlevám.

Pod tlakem nadnárodních společností a mezinárodních institucí, jako je např. Mezinárodní měnový fond a Světová banka, pokračují státy v uvolňování trhů, omezují sociální výdaje a činí další kroky, které napomohou k přilákání zahraničního kapitálu. Státy, regiony a města navíc mezi sebou v současnosti soutěží o přilákání a udržení co největšího množství kapitálu. Na poskytování výhod zahraničním společnostem reagují domácí firmy a žádají podpory, které jim sníží náklady a umožní přežít v narůstající mezinárodní konkurenci, popř. umožní i jejich expanzi. Role centrálních vlád v ovlivňování lokalizace přímých zahraničních investic do nově budovaných kapacit je čím dál více doplňována přímým vyjednáváním mezi nadnárodními společnostmi a místními samosprávami, které se snaží lokality pro zahraniční investory učinit atraktivnějšími. Výhody nadnárodnímu kapitálu jsou tak poskytovány ze všech úrovní územní správy. Snaha o vytvoření co nejatraktivnějších podmínek pro kapitál dostává přednost před ostatními cíly, např. v oblasti sociální, rozvoje bydlení, veřejné dopravy, životního prostředí, apod. Stát ovšem potřebuje udržet zaměstnanost v rozumné výši, dále potřebuje udržet rozumnou výši příjmů a poskytovat sociální zajištění občanů. Kapitál nadnárodních společností však stát v této potřebě výrazně omezuje. Tato skutečnost se jeví jako možný problém pro jednotlivé státy. Může se stát, pokud už tomu tak není, že jednotlivé státy budou při tvorbě zisku nadnárodních společností pouhým nástrojem nadnárodních společností pro udržení pořádku v jednotlivých zemích.

Globalizace vede k přerozdělení moci od vlád států ve prospěch nadnárodních společností, od veřejného k soukromému sektoru. Přestože si státy udržují svoji suverenitu, ekonomické subjekty s aktivitami na globální úrovni, ovlivňují svými požadavky vlády jednotlivých států takovým způsobem, aby pravidla hry byla formulována ve prospěch největších vlastníků

---

²⁶ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkievicz, 2004.

kapitálu. Deregulace trhů upřednostňuje nejmocnější koncerny před jejich drobnější konkurencí a vede k dalšímu posilování jejich téměř monopolního postavení a umocňování jejich bohatství a moci. Politická rozhodnutí zvýhodňují kapitál před člověkem a vedou k omezování sociálních jistot. Nadnárodní společnosti vytvářejí druh moci, který je v mnoha ohledech vymaněn z vlivu vlád a naopak do značné míry jejich rozhodování formuje. Stále sílící hlasy upozorňují, že v současnosti je skutečná světová moc soustředěna do rukou nadnárodních společností. To může mít pro společnost a pro osudy lidí negativní důsledky, protože nadnárodním společenstvem jde především o maximalizaci zisku a ne o člověka a jeho potřeby.

3.3. Geografické důsledky globalizace

Globalizace je dlouhodobý proces změn v geografické organizaci společnosti. Podstata globalizačního procesu nespočívá jen ve vytváření globálního celku, ale také ve vytváření nových vztahů mezi globálním a lokálním, regionálním, národním a mezinárodním. V důsledku globalizace jsou výroba a služby prostorově reorganizovány a funkčně integrovány ve světovém měřítku. Globalizace tak přispívá k určité globální homogenizaci. Nevede však vždy k univerzalizaci. Její formy, rychlost a charakter důsledků se mohou ve specifických místních podmínkách a za současného působení rozmanitých vlivů z regionálních a národních kontextů značně lišit. Ne každá lokalita, město nebo region jsou stejným způsobem integrovány do globálního systému. Globální ekonomika sice objímá celou planetu, ale ne všechny regiony nebo jejich obyvatele.²⁷ Hlavní funkce ekonomického systému a jejich prostřednictvím hlavní ekonomická a politická centra jsou sice vzájemně provázány a integrovány do globální ekonomické sítě, ale na druhé straně mnoho ostatních lidí, měst, regionů a zemí je z účasti na utváření globální ekonomiky vyčleněno. Globalizace tak dále prohlubuje nerovnoměrný geografický vývoj.

Významným geografickým dopadem globalizace je vytváření globálních hierarchických měst a vznikající regionální důsledky nové mezinárodní dělby práce. Téměř všechna místa na zeměkouli jsou v současnosti nějakým způsobem globalizací ovlivněna, ale většina z nich je pouhým příjemcem vlivů globalizace. Pouze v několika lokalitách dochází ke skutečnému vytváření, formování a určování základního charakteru globalizace. Naprostá většina aktérů, kteří

---

²⁷ Srov. Giddens, A. Třetí cesta. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001.

aktivně globalizaci utvářejí, je lokalizována v největších světových metropolích jako je Londýn, New York a Tokio. Ty se postupně stávají globálními městy.

Nová mezinárodní dělba práce vzniká tak, že se zavedené jednoduché rutinní výroby a služby, které jsou náročné na množství pracovníků, přesouvají do regionů v rozvojových zemích, s nižšími náklady na pracovní sílu a dalšími výhodami. Zatímco ve vyspělých zemích zůstávají lokalizovány řídicí funkce, jednotky zajišťující výzkum a vývoj a dále i provozy vysoce náročné na kapitálové investice a vyžadující kvalifikovanou pracovní sílu. Při nové mezinárodní dělbě práce dochází k prostorovému oddělení řízení a produkce na mezinárodní úrovni. Nová mezinárodní dělba práce má v různých regionech světa odlišné dopady. Ve vyspělých zemích, kde se soustřeďují řídicí orgány jednotlivých nadnárodních společností, dochází v důsledku přemístování primárních výrobních do rozvojových zemí k deindustrializaci, která má výrazný vliv na růst nezaměstnanosti. Na druhé straně se zde koncentrují ředitelství nadnárodních společností, oddělení výzkumu a vývoje a technologicky náročná odvětví. Ve vyspělých zemích tak výrazně rostou především výrobní služby, zahrnující služby finanční (banky, pojišťovny, investiční společnosti) a další služby pro podniky (realitní, poradenské, právní a účetní firmy, reklamní agentury, apod.)

Země, zejména nově industrializované, získávají díky nízkým nákladům na vybudování výrobních prostor a nízkým mzdovým nákladům rozvojové impulsy. Tyto aspekty jsou pro nadnárodní společnosti přitažlivé.²⁸ Nižší úroveň firemního řízení a pobočky nadnárodních společností v oblasti výrobních služeb se lokalizují v hlavních a největších městech. Přímé zahraniční investice nadnárodních společností přinášejí pracovní místa, lepší technologie a celkový ekonomický rozvoj, neboť některé místní firmy se mohou podílet na subdodávkách. Nejnovější technologie a hlavně výzkum a vývoj však zůstávají ve vyspělých zemích. Nadnárodní společnosti v rozvojových zemích zakládají především výroby náročné na množství pracovní síly. Výrobní technologie jsou vzhledem k předchozímu stavu ekonomik těchto zemí sice pokročilé, nikoliv však vzhledem k vyspělým a kapitálově náročným výrobám vyspělého světa.

I když jsem popisoval geografické důsledky globalizace, lze z textu rozpoznat, že veškeré aktivity nadnárodních společností se točí kolem zisku. A při tvorbě zisku nadnárodních společností se dějí určité kroky, které ovlivňují geografické změny. Docházím k závěru, že jedním z hlavních znaků globalizace je vlastně snaha nadnárodních společností o maximalizaci zisku a o získání moci.

---

²⁸ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkievicz, 2004.

3.4. Lokalita a etika

V poslední kapitole mé práce se budu zabývat etickým hlediskem dopadů globalizačních procesů na člověka. Při zpracování této kapitoly jsem byl inspirován knihami polského sociologa, filosofa a vědce Zigmunda Baumana „Globalizace - důsledky pro člověka“ a „Úvahy o postmoderním světě“ jsou díla k zamyšlení. Neukazují svět čísel, který nám odkrývají ekonomové popisující konkrétní výhody a nevýhody jednotlivých kroků s globalizací spjatých. Ale vznášejí otázky a formují odpovědi, proč se takto lidé globalizovaní na jedné straně a globalizující nadnárodní společnosti na straně druhé chovají.

„Společnost náleží lidem, kteří do ní investují - ne svým zaměstnancům, dodavatelům nebo lokalitě v ní se nacházející“. Bauman cituje Dunlopova slova vystihující postoj bohatých a mocných využívajících chudé, odsouzené k průměrnosti nebo podprůměrnosti k ještě většímu pachtění po zisku. Přitom ale nemají potřebu se zajímat o lidi, kteří pro ně zisk vytvářejí. Margaret Thatcherová ostře vystupovala a kritizovala tyto postoje hrstky vyvolených, majících za sebou obrovský finanční kapitál a tedy i moc. Tito vyvolení nechtěli nést odpovědnost a přebírat závazky za lidi. Podporovali sice výstavbu dopravní infrastruktury a technických sítí, tedy investovali do oblastí, které sami potřebovali. Nechtěli však přispívat na nezaměstnané a invalidní občany. Necháпали proč mají mít sociální citění. Dunlop a jeho následovníci zastávali názor, že jen zaměstnanci jsou spjati s lokalitou a investoři přece nemusí řešit problémy lokality.²⁹

Má to svoji logiku, je to prosté, byť neetické. Zaměstnanci se rekrutují z řad místního obyvatelstva a v případě změny umístění firmy se pouze velmi malé procento zaměstnanců přemístí s firmou. Lokalita však zůstane a bývalí zaměstnanci v ní. Tedy jen investoři mohou vznést připomínky k vedení firmy, protože jsou s lokalitou spjati a případné důsledky přemístění firmy je nepostihnou. Samozřejmě, že by negativně postihly zaměstnance a jejich rodiny a proto zaměstnanci připomínky vznášet nebudou. Lidé, kteří investují, získávají mobilitu, ale také jistotu, že nemusí mít závazky k důsledkům. Vzniká zde asymetrie mezi exteritoriální povahou moci a teritoriálním osudem lidí v lokalitě se nacházejících. Jestliže takto mocní uvažují, znamená to pro ně, že nemusí náklady spojené s odstraněním negativních důsledků započítávat do efektivnosti investic.

---

²⁹ Bauman, Z. Globalizace - důsledky pro člověka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000.

Chování nynějších mocných připomíná chování landlordů (majitelé půdy), které zajímal jako vlastníky půdy na kterých poddaní pracovali, pouze zisk. Nestarali se o své poddané, protože věděli, že nebudou z jejich strany vznešeny nějaké námitky. Ani být nemohly. Nebavíme se o demokratickém zřízení, ale feudálním. Celé toto pojetí mocných, využívajících možností, které jim moc skýtá, má logiku, ale je zcela neetické. Jedni této situace využívaly a druzí, ti využívání, kdyby měli přehnané požadavky, přijdou o živobytí. Obě strany dobře věděli, že jestli se zaměstnanci ozvou s přehnanými požadavky, mají investoři možnost hledat nové lokality, kde je například nezaměstnanost a tedy nepatrná možnost nějakých nespokojených výroků ze strany zaměstnanců. Dnes jsme svědky tohoto jevu. Mnoho světových firem z ekonomicky silných států své továrny stěhuje do Asijských zemí, kde panuje vysoká nezaměstnanost a mají nízké náklady na výrobu. Jenže druhým aspektem, tím neetickým, je ta skutečnost, že zaměstnanci v těchto rozvojových zemích jsou často i děti a pracovní doba se nezřídka vyšplhá k šestnácti hodinám denně. A přitom mzdy jsou na velmi nízké úrovni. O lékařské péči pro zaměstnance a sociálních potřebách ani nemluvě. To vše jsou důsledky globalizace. V tomto případě ty negativní.

Ale uvedu ještě jeden příklad negativních důsledků globalizace. Týká se výroby čokolády. Nám všem velmi známá pochutina z kaka. Ivo Rolný a Lubor Lacina ve své knize o globalizaci uvádí, že je pravděpodobnost 1:1, že kakao na výrobu čokolády pochází z plantáží, kde pracují dětské otroci. V 21. století. Zdá se to jako nesmysl, ale každoročně gangy obchodníků s lidmi odvezou z Mali, Burkiny Faso nebo Beninu na 200 tisíc dětí.³⁰ Jen v hlavním městě Mali, Bamaku, je registrováno více než 15 tisíc pohřešovaných dětí ve věku od šesti do šestnácti let. 95% z nich končí pravděpodobně na plantážích v sousední zemi Pobřeží slonoviny jako otroci. Tento stát produkuje 50% světové produkce kaka. A odtud je distribuováno do všech světových čokoládoven. Ti všichni jej kupují od dodavatelských firem, které tvoří konec řetězce, na jehož anonymním začátku je farmář „otrokář“, majitel plantáže. Rodiče své děti prodávají náhončím v dobré víře, že se jim dostane vzdělání, lepšího života a možnosti posílat nějaké vydělané peníze domů. Cena se pohybuje kolem 25 000 západoafrických franků, což představuje asi 1 200,- Kč. Jejich konečná cena kupujícímu otrokáři se pohybuje kolem 13 000,- Kč. Děti jsou odsouzeny pracovat na plantážích za nelidských podmínek, jsou biti a trpí hladem, nepoznají co je dětství. Čokoládovny o tomto problému vědí, není jim to jedno, ale neumějí tuto situaci řešit. Dříve byly děti najímány na sklizeň a bylo jim zapláceno a dokonce byly na náklady majitelů plantáží posílány domů. Důvod byl ten, že kakao bylo poměrně drahé a majitelům

---

³⁰ Srov. Rolný, I., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkievicz, 2004.

plantáži se to vyplatilo. Dnes je kakao na světovém trhu levné. Farmáři tuto situace řeší po svém. Ze sezónních dělníků se stali otroci. Jedná se o globální problém, jehož řešení si žádá systémový přístup. V tomto konkrétním případě politického i ekonomického charakteru.

Globalizace, jak je vidět, není jednosměrnou ulicí kumulujících se úspěchů lidstva. Je to složitý proces s mnoha pozitivními i negativními jevy. Globalizace je obecnou výzvou člověku, aby plně převzal odpovědnost za svoji budoucnost. Záleží jen na nás, jak s touto odpovědností naložíme.

Závěr

Je těžké hovořit o řešení problémů globalizace. Proces globalizace se jeví v mnoha ohledech jako nejednoznačný. Filozofové, politologové a sociologové už od dávných let uvažují o tom, že globalizace je nevyhnutelný směr rozvoje civilizace, a že vznik globální společnosti byl pouze otázkou času. Globalizace je často spojována v ekonomických souvislostech. Ve své práci jsem se pokusil nastínit, že pod pojmem globalizace se skrývá mnohem víc. Globalizace a její procesy způsobují důsledky v mnoha společenských oblastech. Každý krok, který má globalizační charakter může mít pozitivní i negativní důsledky. Na jednom místě světa může být hodnocen jako pozitivní a bude mít i pozitivní důsledky pro obyvatele dané lokality. Na druhé straně světa však tentýž krok může vyvolat velmi negativní dopady. Proto je na globalizaci tak odlišný názor, který je nám prezentován prostřednictvím médií. Na jedné straně stojí antiglobalisté, neustále omílající negativní důsledky a na druhé zastánci globalizace, přesvědčující nás, že se jedná o jedinou správnou cestu k záchraně lidstva.

Řečeno slovy Járy Cimrmana: „S globalizací můžeme nesouhlasit, můžeme proti ní protestovat, ale to je asi tak všechno, co můžeme dělat“. Globalizace a její procesy jsou realitou a snaha mocných by měla směřovat k tomu, aby její potenciál byl mnohem užitečněji využit.

Promýšlení rozumných řešení pro další život šesti miliard lidí se věnuje také strategie trvale udržitelného rozvoje, která nabízí určité řešení. Globální svět, v němž se pokoušíme zařídit se s ohledem na to, zda náš životní styl, ekonomika, technologie, jsou trvale udržitelné i pro další generace, by měl být nadějí a nikoli hrozbou. Můžeme žít bohatý a pestrý život, ale naše individuální lidská práva a svobody musí být provázeny individuální odpovědností za globální stav světa. Rovněž nesmíme zapomínat na zdravý selský rozum, naše odborné zkušenosti a obyčejnou slušnost v chování k našemu bezprostřednímu okolí. Řešením není ideologie ani fundamentalismus, ale spíše tolerance a úcta k životu.

Globalizaci nelze uniknout a proto je nezbytné ji zlidštit a „obestavět“ závaznými mezinárodními humanitárními zákony a předpisy, které by chránily osoby z nižších společenských vrstev a obyvatele třetího světa. Je to úkol dlouhodobý, určitě ne snadný a každý z nás se na něm může určitou měrou podílet.

Resumé

Tato práce je zaměřena na globalizaci, její procesy a její důsledky pro společnost a člověka. V jednotlivých kapitolách jsem se snažil popsat globalizaci z různých společenských hledisek. Globalizace neznamená jen ekonomickou provázanost světa, ale je velmi důležité ji posuzovat také z hlediska politického a kulturního.

První kapitola je věnována vysvětlení pojmu globalizace její definici, historický vývoj a je zde na některých běžných příkladech ukázána provázanost světa. Následující kapitola se zabývá jednotlivými oblastmi, ve kterých se globalizace nejvíce projevuje, například oblast ekonomická, migrační, mediální, technologická a ideologická. Každá z nich je globalizací bezprostředně ovlivněna a jsou v nich patrné pozitivní i negativní důsledky, o kterých se podrobněji v této práci zmiňuji. Poslední kapitola pojednává o důsledcích globalizace. Na celou problematiku je zde i náhled filosofický a především pak prezentuji názory Zigmunda Baumana a jeho pohled na problémy globalizace.

V této práci jsem vycházel především z odborné literatury předních odborníků, kteří se touto problematikou zabývají. Mou snahou nebylo jejich názory kritizovat, ale pochopit a ve zjednodušené podobě prezentovat ve své práci. Procesy globalizace jsou velmi složité a směr kterým se bude vyvíjet je velmi těžko předvídatelný. Jedno je však jisté, globalizace je proces, který ovlivňuje naši současnost a bude utvářet naši budoucnost.

Člověk a globalizující se svět: Hnát, Marián (Bakalářská práce).

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Institut mezioborových studií, Brno 2005. 39s.

Anotace

Tato práce pojednává o globalizaci, jejích procesech a důsledcích pro společnost. Jsou v ní obsaženy oblasti, které jsou globalizací nejvíce ovlivněny. Jsou popsány pozitivní i negativní dopady pro společnost a shrnuty teoretické poznatky, které umožňují pochopit problematiku globalizace.

Klíčová slova

globalizace, procesy globalizace, ideologie, média, ekonomika, migrace, informační technologie.

Annotation

The thesis is focused on globalization, processes of globalization, and its effects on society. It describes areas most influenced by globalization, positive and negative effects on society and summarises globalization theory.

Keywords

globalization, globalization processes, ideology, media, economics, migration, information technology

Použitá literatura

- Bauman, Z. Globalizace - důsledky pro člověka. 1.vyd. Praha: Portál, 1998.
- Bauman, Z. Úvahy o postmoderní době. 1. vyd. Praha: Slon, 1995.
- Brzezinski, Z. Volba - Globální nadvláda nebo globální vedení. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004.
- Ehl, M. Globalizace pro a proti. 1. vyd. Praha: Academica, 2001.
- Fic, V. L. Nové uspořádání světa. 1. vyd. Brno: Vutim, 1999.
- Giddens, A. Třetí cesta. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001.
- Klaus, J. B. Evropa v pohybu - Evropské migrace dvou staletí. 1. vyd. Praha: NLN, 2005.
- Kunczik, M. Základy masové komunikace. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995.
- Mezřický, V. Globalizace. 1. vyd. Praha: Portál, 2003
- Rolný, I ., Lacina, L. Globalizace - etika - ekonomika. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004.
- Sekot, A. Sociální pedagogika v teorii a praxi. Brno: IMS, v tisku.
- <http://www.twinside.org.sg/title/siena-cn.htm>
- <http://chronicle.com/free/v49/i35/35b00701.htm>
- <http://www.blisty.cz/2005/2/7/art21866.html>
- <http://www.svetovabanka.cz /2005/6/8/art26325.html>
- <http://www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=46>